

Csata Zsombor

Pierre Bourdieu: A televízióról*

A könyv a Collège de France-ban tartott két kurzus írásban megjelent változata, mely az eredeti francia kiadáshoz képest (*Sur la television, suivi de l'emprise du journalisme*; Liber - Raisons d'agir, 1996) a szerző kifejezett kérésére utószóval valamint egy, az olimpiai játékokról szóló aprócska tanulmánnyal bővült.

A központi problémafelvetés ettől függetlenül változatlan: a mű egy kemény kritika a televízióról, alaptézisét a szerző már az előszóban kifejti: „Úgy vélem, hogy a televízió azokon a mechanizmusokon keresztül, amelyeket röviden itt be szeretnék mutatni, veszélybe sodorja a kulturális termelés különböző szféráit: a művészetet, az irodalmat, a tudományt, a filozófiát, a jogot; a legjobb jóhiszeműséggel úgy vélem továbbá..., hogy a televízió közvetett módon egyenesen a politikai életet és a demokráciát veszélyezteti”. Erejének kulcsa: széles néptömegekhez szól, természeténél fogva azonban akaratlanul is a társadalmi valóság bizonyos aspektusainak egy bizonyos jellegű láttatására korlátozódik, ezáltal a demokráciát működtető folyamatos „szociális harc” felszámolása valamint a kulturális homogenizáció irányába hat. Fegyvere a zurnalisztikai mező strukturális jellegzetességeiből származó „láthatatlan cenzúra”, melynek mechanizmusai mind a fogyasztó mind a szolgáltató számára rejtve maradnak.

E rejtett mechanizmusok feltárására vállalkozik Bourdieu az első tanulmányban („A plató és kulisszái”), a „láthatatlan cenzúra” eszközeit sorakoztatja fel, és ezek részletes tárgyalásába bocsátkozik. Véleménye szerint (itt helyezkedik szembe az amúgy sok aspektusában hasonlóságot mutató adornói tömegkultúra-elmélettel) a zurnalisztikai mezőt és ezen belül a televíziót, mint a tömegkultúra megjelenítésének leghatékonyabb eszközét nem lehet pusztán csak a gazdasági és politikai kényszerek homlokterében értelmezni de ugyanakkor autonóm szféraként sem tárgyalható (autonóm szférán itt Bourdieu egy olyan mezőt ért, ahol a termelők klientúrája egybeesik a szakmabeli konkurensok csoportjával- ennek a feltételnek nemhogy a média, de még a szociológia sem tesz teljes mértékben eleget). A médiának, mint minden kulturális mezőnek van

* (Megjeleni román nyelven: *Pierre Bourdieu: Despre televiziune urmai de dominația jurnalismului*; Editura Meridiane, București, 1998; eredetiből fordította Bogdan Ghiu)

azonban egy sajátos belső struktúrája, amely rendszer jellegénél fogva valamilyen szinten egyedi, így egy tudományos igényű tárgyalásnak szükségképpen e belső struktúra vizsgálatával kell kezdődnie. (Ez egyben egy módszertani lecke is: ahhoz, hogy saját cselekedeteink alanyai lehessünk először „objektíválnunk” kell, mint „láthatatlan struktúrák” elemeit kell vizsgálnunk és megértenünk magunkat.)

A belső struktúra a televízió esetén csak nagyon kis részben az audiencia igényei által irányított. A vezérelv természetesen egy mind szélesebb közönség megkaparintása, ez szükségképpen a közös, mindenki számára hozzáférhető tematikák (köznap esetek, magánélet, család stb.) bemutatásához és tárgyalásához vezet. Ilyeténképpen a hallgatói igények csak korlátozott kielégítésére kerülhet sor. Ezt mintegy véka alá rejtendő, a televízió sokkal inkább az önmagát legitimáló eszköztár kifinomítására fektet hangsúlyt, semmint a tartalmi diverzifikációra. Ilyen eszköz a láttatás révén a valóság-effektus keltés: „a kép láttatja és elhitei velünk annak a létezését, amit bemutat.” A bemutatott kép azonban már egy jól átgondolt szelekció eredménye (szelekció, melynek alapkritériuma a struktúrában, a mezőben való helyezkedés optimalizálása), ily módon a televízió, aki a valóság regisztrálásának és bemutatásának eszközeként definiálja önmagát, a valóság-alakítás eszközévé alakul át. A valós kényszer tehát nem az audiencia igényeihez való igazodásból fakad, hanem a zsurnalisztikai mező belső törvényei által meghatározott. Ilyen belső törvény, követelmény a „mutatva rejteni” technika (hogy a megjelenített esemény mindenki számára emészthetővé váljon és egyetlen társadalmi szegmentum érdekeit se sértse direkt módon) vagy a „fast-thinking”, a sürgősség követelménye, (hogy elsőként mutathasson be és értelmezhesen eseményeket). Mindez természetesen a tartalmi mélység rovására, hiszen gyorsan lereagálni egy eseményt csak a flaubert-i értelemben vett „készen kapott” ötletek, előregyártott klisék, közhelyek, előre megemésztett kulturális „fast-food”-ok révén lehet. Ilyen körülmények között fel sem vetődik a meg nem értés lehetősége, a néző passzív, kritikátlan befogadóvá süllyed: „a televízió azáltal, hogy légtüres térrel tölti meg a hallgatóság annyira értékes idejét, nem tesz egyebet mint kizárja azokat az információkat amelyeket az állampolgárnak birtokolnia kellene ahhoz, hogy demokratikus jogait érvényesíteni tudja”

A paradoxon az, hogy a televízió mindezt a nyílt társadalom alapelvét maga előtt lebegtetve teszi: az esélyegyenlőség láttatása, mint (ön)legitimációs stratégia azonban helyel-közzel visszaüt: egy kerekasztal-beszélgetésen „demokratikusan” kiosztott 30 másodperc nem elég arra, hogy bármit is mondani lehessen; a plató berendezése, a tárgyaló felek szembeállítása, a némileg kötött forgatókönyv, a bemutató fölénye a

meghívottakkal szemben (ő a média professzionistája, a többiek itt amatőrök) mind-mind erős strukturális kényszerre vall.

A vitatestek szabályai lényegében a műsor diktálta játékszabályok és nem sok közül van azokhoz az elvárásokhoz, amelyet az a szféra támaszt tagjaival szemben amelynek talaján az illető gondolat, eszme megfogalmazódott. Ez a különböző mezők termékeinek egyfajta reinterpretációja, melyeknek médiasikere visszahat az autonóm mező belső viszonyaira is.

Az igazi veszély e mögött húzódik, véli Bourdieu a második tanulmányban („A láthatatlan struktúra és hatásai”). A más kulturális termelési szférák eredményeinek mediatizálása különös körültekintést, képzett hallgatóságot igényel. Ennek híján (a köz nyelven fogalmazva) legtöbbször elsikkad a mondanivaló lényege, anélkül, hogy nyitott fülekre találna. A televízió, nagyrészt gazdasági jellegű meghatározottságánál fogva csak a széles hallgatóságnak örvendő tematikák iránt fogékony. A politikai szféra (ennek részletesebb elemzésére „A zsurnalizmus és politika” című fejezetben tér ki), a jogi vagy a tudományos szféra, melyek hajdanán öntörvényűen szabályozták belső erőviszonyaikat, a mezők közötti viszonyrendszeren belüli státusuk megőrzése érdekében kénytelenek vívmányaik piaci aspektusaival is foglalkozni. A média tehát betör az autonóm szférákba, átstrukturálva azok belső viszonyait. Ennek veszélyeire hívja fel Bourdieu a figyelmet és baljósan utal a folyamat várható finalitására: a különböző szférák megszűnnek öntörvényűeknek lenni, a „mindenki számára hozzáférhetőség” talaján elburjánzik a dilettantizmus és a demagógia, a „valódi”, szakmailag kompetens értelmiségi fokozatosan háttérbe szorul sőt, egzisztenciájában is fenyegetetté válhat.

A mű ezen a ponton már túlmutat a zsurnalisztikai mező egyszerű szociológiai elemzésén, Bourdieu a tudomány feladatáról vallott elképzelésének hangot adva (idézi Comte-ot: „Tudomány azaz előrelátás, előrelátás, azaz cselekedet”) fokozott (ön)reflexióra szólít fel minden érintettet: „Tudunk és kell harcolnunk az 'audiencia-logika' ellen a demokrácia nevében... A nivellálódás veszélye fenyeget... A valóságban ez azonban csak abban az esetben fordulhat elő ha a média imperatívuszai behatolnak a kulturális termelés mezeire. Védenünk kell mind a tudományos kutatásaink inherens ezoterizmusát mind pedig annak a szükségességét, hogy külsővé (a lehető legszélesebb tömegek számára érthetővé – megj. tőlem Cs.Zs.) tegyük az ezoterikust és harcolnunk kell azokért az eszközökért, amelyek ezt lehetővé teszik.”

A kötet, hangvételt tekintve a kurzusszerű előadás minden jellegzetességét magán viseli: mivel a lehető legszélesebb hallgatóság

számára íródott, stílusa (Bourdieu tudományos értekezéseivel szemben) a társadalomtudományokban nem járatos laikus számára is közérthető, szemléletes példákkal tarkított, a gondolatmenet logikai koherenciája és a lényegi összefüggések hangsúlyozása közötti finom kompromisszum eredménye.